

15. České umění mezi dvěma válkami

- rok 1918 a rok 1938 vymezují vznik, existenci a zánik samostatného československého státu
- zatímco dvacátá léta lze označit spíše za dobu optimistického budování a úspěšného fungování nového státu, dějiny třicátých let se již odvíjely spíše ve znamení mezinárodně politické i vnitřní krize
- k nejvýznamnějším výtvarným sdružením dvacátých a třicátých let patřily skupiny **Tvrdošíjní** (založena v roce 1918), **Devětsil** (založen v roce 1920), **Sociální skupina** (založena v roce 1924) a **Skupina surrealistů v ČSR** (založena v roce 1934)

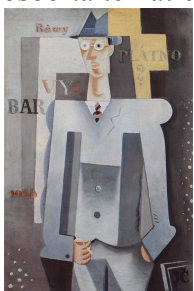
a) Novoklasické a sociální tendence

- reakce na první světovou válku = skepse: **obrácení pozornosti k drobnostem (k poezii všedního dne)**
- začátek války ochromil umělecký život – někteří umělci jsou do boje a umírají. Zanikla skupina SVU. Válku přežil spolek Mánes + za války se formuje skupina TVRDOŠÍJNÍ (1918)

TVRDOŠÍJNÍ ► ti co nemuseli do boje, a tvrdošíjně pokračují v umění:

ČAPKOVÉ, ZRZAVÝ, KREMLIČKA, ŠPÁLA,...

- sdružuje výrazné individuality evropské **humanistické orientace**, jejichž tvorba se vyznačuje dvojznačným programem, pohybujícím se **mezi doznívajícím kubismem** (Josef Čapek, Václav Špála) a **neoklasicismem** (Jan Zrzavý, Rudolf Kremlička), mezi modernismem a historismem. Skupina poprvé veřejně vystavovala po válce (1918) a společné výstavy měla **až do roku 1923**. Jejich forma by se dala popsat jako návrat ke „starým“ klasickým způsobům vnímání obrazovosti a prostoru, plus vlivem války do jejich tvorby vstupuje sociální aspekt – proto novoklasicismus a sociální tendence, plus u každého vlastní osobitá tematičnost



J.Čapek, 1927



Kremlička, 1919



Špála, 1919

ANTONÍN PROCHÁZKA 1882-1945 - do skupiny nepatřil, ale dá se zařadit k tomuto směru

- od expresionistických počátků skupiny Osmy, přes kubistické období, civilistická 20. léta až po poslední etapu tvorby, charakteristickou příklonem ke klasickému ideálu a monumentalitou prací pro Masarykovu univerzitu v Brně (Prométheus přinášející lidstvu oheň, 1938) a brněnské objednavatele před 2. světovou válkou.



OTTO GUTFREUND 1889 – 1927 - do skupiny nepatřil, ale dá se zařadit k tomuto směru

- V letech 1905-1909 studuje na Umělecko-průmyslové škole v Praze. Seznamuje se s Rodinem, zajímá se o středověké umění. Od r. 1911 přešel do SVU. 1911 a **jako vůbec první sochař rozvíjí kubismus ve 3D**: Vystavuje *Úzkost, Hamlet, Harmonie, Koncert* - aplikuje principy analytického kubismu v sochařství. V okamžiku vyhlášení války se nachází v Paříži, kde vstupuje do Cizinecké legie. Jeho poválečné dílo naznačuje dvě cesty: **1. novoklasicistní** (socha *Babičky a děti* od B.Němcové v Ratibořicích) **2. kubisticko**



abstraktní. Rok před smrtí (1926) vyhrává konkurz na místo profesora na Umělecko-průmyslové škole v Praze



autopotr.1919



Obchod 1923



portr.manželky 1923-4



1921

b) Poetismus a konstruktivismus, skupina Devětsil

- moderní umělecký vývoj přerušen válkou

SKUPINA TVRDOŠIJNÍ (příklon k novoklasicismu) - hlavní postavou je J. Čapek (umělci narození v 80. letech 19. stol.), **do roku 1920 na špici** - po válce - **naivistický primitivismus** - touha po naprostém šťastném životě, láska k věcem, k práci

JOSEF ČAPEK : píše knihu *Nejskromnější umění* - umění z lidu je silnější než umění profesionální. Byl uznáván za bolševika, protože ho zajímalo sociální téma; vidí problém chudého člověka jako lidský, ne politický!

DEVĚTSIL 1920-1929

- 1920 založen spolek **Devětsil = klíčové meziválečné avantgardní sdružení**

- **vůdčí osobnost Devětsilu: KAREL TEIGE** (názorově rozkolísaná osoba)

Devětsil tvoří další mladá generace než Tvrdošijné - 20. léta jsou v umění generačním zlomem, kdy nastupuje generace umělců narozených kolem r.1900: **Teige, Wolker, Neumann, Vančura, Seifert...**

1. fáze = 1920, příklon k ideálům proletářského umění = POETICKÝ NAIVISMUS

► oslava prostého života, pokora, sentimentální sociální cítění, utopická vize bezkonfliktní poválečné společnosti. Skupina vzniká po skončení 1.sv.světové války. Jsou ochromeni válečnou krutostí, ale i představou nového lepšího uspořádání světa (v Rusku revoluce 1917 - ruská avantgarda)

Devětsil spojoval proletářské umělce z nejrůznějších oblastí: architektura, scénografie, fotografie (Rössler, Hák), užité umění a malířství, literatura, grafika, divadlo (**Osvobozené divadlo** bylo součástí Devětsilu: Honzl, Frejka)

- **základ skupiny: TEIGE, NEZVAL, WOLKER, ŠÍMA, MUZIKA**

Odrzovým můstkem Devětsilu byli Tvrdošijní, které zprvu obdivovali. Roku 1920 se od nich ale odvrací. Pod praporem proletářského umění se snaží stmelit mladou generaci - je třeba naučit se svěžesti lidového umění (malovat jako celník Rousseau). Ocenili knihu Josefa Čapka *O nejskromnějším umění*.

Teige kritizuje Mondriana i Maleviče, že jejich díla jsou estétské hříčky. Vystupuje tak proti Tvrdošijným a publikuje o nich negativní kritiky – prý nejsou dost avantgardní (proletářští). Čapek mu to vrací: po 1. výstavě Devětsilu ji Čapek kritizuje, že Devětsil hlásá avantgardu, ale vystavují sentimentální obrázky z cest (devětsilské obrazové básně).

Devětsil se hlásili k totalitnímu myšlení - mimo něj není modernismu. Problém devětsilské avantgardy tohoto období je že, osobní přínos obětovali kolektivnímu – umění musí být prosté, aby bylo přístupné všem – touto **standardizací umění** se vytrácí svobodný tvůrčí počín – vzniká jen „**umění pro proletáře**“.

Devětsil se přihlašuje k proletářskému umění, navazují na Lunačarského (demagog u Lenina - socialistický realismus)

2. fáze = 1922 - Teige publikuje stat' Umění dnes a zítra – náhle už umění nemá být tolik pro proletáře, ale má oslavit současnou moderní civilizaci a moderní techniku

Je to paradoxní, neboť Teige v první fázi moderní civilizaci a techniku zavrhoval, protože ona zavinila světovou válku.

- personální změny - přibyli: HALAS, VOSKOVEC, ŠTÝRSKÝ, TOYEN



- vyhlašuje „**Nové umění**“ - potřeba zbudovat nový svět, revoluční myšlení; politizuje umění; nové umění přestane být uměním
- avantgarda je pilíř, podstatné je být avantgardní; hodnota umění se již nezmiňovala, podstatné je být avantgardní [**hlavní znaky avantgardy**: odmítání sociální nespravedlnosti, z toho plynoucí příklon k extrémistickým politickým hnutím – komunismus, anarchismus ale i fašismus (typické např. pro italský futurismus), dále kolektivismus, který se projevoval snahou o sdružování se do skupin, spolků, svazů a klubů (Bauhaus, De Stijl). Podstatným rysem je experimentování a hledání nových obsahů a forem.]
- osobovali si, že jsou jediní, nejdál; kdo nejde s námi - jde proti nám
- do umění se začíná zahrnovat, co se dřív bralo jen jako zábava - film, dagerotypie, fotografie - tyto techniky jsou nyní vyzdvihovány
- nové umění musí počívat na strojové výrobě; umění přítomnosti je uměním techniky

3. fáze = KONSTRUKTIVISMUS - obrazové básně jakožto původní příspěvek devětsilu; kubistická koláž se mění v poetistickou fotomontáž

- 1922 navštívil Paříž a setkává se tu s ruským konstruktivismem - přehodnocení umění
- Teige píše programový článek *Malířství a poezie*: nutno přehodnotit výrazové prostředky, fotoaparát zrušil smlouvu mezi malířstvím a skutečností; fotografie je dokonalejší, možno mnoho kopií, dovede je každý (i dělník) fotky jsou reprodukovatelné - konec závěsného obrazu a malířství jako takového; kino je jediné plátno, které nás dnes zajímá = technika umožní, aby tvořili všichni, umění všech a pro všechny.
- **spojení malířství s literaturou = obrazová poezie** - vychází z koláže, pásmové řešení rozložení souvislého dojmového schématu, redukce slova - stručnost, slovo už není zapotřebí, nahradí je obraz
- dada** - absurdní spojení zlomků reality, agresivní, chaotické vyznění
- konstruktivismus** - překvapivé spojení, významové propojení zlomků skutečnosti, komponované na pevné geometrické osnově, k propagandistickým nebo reklamním účelům
- Devětsil tvoří syntézu** - lyrická atmosféra, básnický obsah, svou technikou ale spíše blízký konstruktivismu – **dělají obrazové básně**: obraz zpoetičtěl, báseň zvizuálněla, Téma: turistické básně, exotika vzdálených plaveb, i cizí nápisy - internacionální poezie. Hlavní materiál byly fotografie. Obrazové básně dělali: Štýrský, Teige, Voskovec. Optimální oblast - grafický design - rychle nabyla výtvarné kvality, reprodukovatelná; vliv ruského konstruktivismu a Bauhausu.

POETISMUS

Roku 1924 – Teige publikuje 1.MANIFEST POETISMU - je hrdý na to, že je to první český –ismus, na to že česká avantgarda je na evropské úrovni (později je hrdý na to, že jeho manifest poetismu předběhl o pár měsíců Bretonův manifest surrealismu). Další stoupenci poetismu: Nezval, Biebl, Seifert, Vančura, V+W.

Poetismus je syntézou moderní apollinairovské poezie a sovětského konstruktivismu = spojení poezie a konstrukce (poesie = životní doplněk, životní atmosféra, konstrukce = pracovní metoda o pevných základech).

- teorie o polaritě poesie a konstruktivismu, v níž poetismus představoval fúzi obrazu a básně i životní styl; byl protikladem, ale zároveň i doplňkem racionálního konstruktivismu, který se uplatňoval spíše v architektuře a užitém umění. Poetismus je metoda, jak nazřít svět, aby byl básní; konec dělení na umění vysoké a nízké, mizí tragičnost, tento estetický sadismus; nerozlišuje mezi tělesným a duchovním uměním; podstatné je štěstí a radost ze života; život je umění, **spojení umění a života**, zruší galerie, ideální je varieté.

Úkol poetismu = vytvořit ze života lunapark (poetismus především léčí poválečnou kocovinu).

- umění pro všechny smysly; nové formy umění, obrazové básně; dospívá k postulátu absolutní univerzální **poezie pro všechny smysly**
- tady se odehraje změna poetiky - to co patří městu - automobil, pohyb, průmysl, masy lidí. Pokrok tisku - pryč s originálními obrazy – vše budou kopie.
- **1925 - Konstruktivismus a likvidace umění** - stať Teigeho v Disku - služba proletariátu a straně
- grafika: směs poetismu a ruského konstruktivismu (El Lisickij): 2. polovina 20. let - obohacování typografického materiálu o **fotokoláž** (vliv surrealismu)
- **1928 – 2.MANIFEST POETISMU** - nasycení všech pěti lidských smyslů
- síť, prvky konstruktivismu spolu s obrazovým doprovodem, nové napětí a nové vztahy v grafice; hra



- **Zdeněk Pešánek** - světelně kinetické plastiky, konstruktivistické prvky, technik a technologie

4. fáze = obrácení zorného úhlu z vnějšku dovnitř k osobním zážitkům, dětským vzpomínkám a nevědomým psychickým procesům - to přivedlo poetismus počátkem **30. let k surrealismu a k postupnému splynutí s ním**

- **1933** přecházejí z iniciativy **Nezvala** na platformu surrealismu. (Teige pracuje s tanečnicí na Abecedě - lidské tělo jako grafický znak)

- **poetismus v malířství = artificialismus** = na pomezí surrealismu a geometrické abstrakce. Teige odmítá psychický automatismus, jenž považuje za příliš pasivní

- **klíčová výstava Poesie 32** – uspořádanou SVU Mánes - zúčastnili se jí vedle zahraničních hostů (například Arp, Dalí, Giacometti, Chirico, Klee a Miró) přední umělci české avantgardy. Vystavují se díla lyrického kubismu (Emil Filla, František Muzika), pozdního, organického artificialismu (Jindřich Štyrský a Toyen), čistého, esenciálního lyrismu (Josef Šíma) i díla vedoucí na práh surrealismu (Jindřich Štyrský, Alois Wachsman, Vincenc Makovský, Adolf Hoffmeister)

- Roku **1929** vzniká **Levá Fronta** – ta přebírá kulturně-politické funkce Devětsilu. **Devětsil se rozpadá mezi lety 1929-33.**

c) Surrealismus v českém umění

Surrealismus přichází do Čech již jako hotový směr s vypracovanými metodami, který je akceptován.

1. Breton: „Surrealismus je psychický automatismus odhalující, díky odstavení rozumové kontroly, fungování podvědomé mysli.“

2. Surrealista se určitou technikou uvede do tvůrčího transu (tzv. spánku) kdy se bez kontroly rozumu projeví jeho podvědomí.

3. Těmito technikami jsou např. automatické psaní, kreslení, malování či jen řeč.

4. V surrealismu jde tedy v první řadě o průzkum mysli, né o tvorbu – obraz či báseň je jen výstupem tohoto výzkumu.

umělec = automat který sní (tvorí automaticky v transu) umělecké dílo = výron snů do reálného života.

Roku 1924 vyšel Teigův **I. manifest poetismu**, o pár měsíců dříve než Bretonův I. manifest surrealismu. (poetismus byl syntézou moderní apollinairovské poesie a ruského konstruktivismu, nikdy však nepřesáhl české hranice) a vůdce Devětsilu Teige byl hrdý, že je tak česká avantgarda na úrovni evropské, zároveň i hrdý, že předběhl manifestem svým manifest Bretonův. **Jeho pohled na surrealismus byl dlouho**

negativní:

1. měl výhrady proti automatismu, proti nevědomé tvorbě umělce (**bral surrealismus hlavně jako tvorbu, ne jako průzkum mysli**)
 2. **surrealismus byl neslučitelný s konstruktivistickou složkou** Teigova poetismu.
 3. **surrealismus mu byl příliš buržoazní** (přijal jej teprve, když se Breton přihlásil k materialismu)
- Teigův Devětsilu a tak, jako celek, surrealismus dlouho odmítal.

ARTIFICIALISMUS - je specifický směr Štyrského a Toyen, jenž v **Čechách předcházela surrealismu.**

Charakteristika: Je to samostatný směr vedle abstrakce a surrealismu. Artificialismus je **abstraktní surrealismus**. Nezobrazuje nic předmětného a tudíž je abstraktní a zároveň hledá téma v lidském nitru, zobrazuje pocity, obrazy nitra, a je tak blízký surrealismu.

Vznik a vývoj: Štyrský, Toyen i Šíma od roku 1922 pobývají v Paříži. Současně jsou ale součástí Devětsilu. Účastní se jeho tvorby. Štyrský dělá obrazové básně (*Suvenýr z cest, 1924, s fotografií na níž si zakroužkoval nějaké děvče sedící na pláži*). V roce 1924 zavládl v Devětsilu poetismus (poesie+konstruktivismus). Štyrský, Toyen a Šíma jsou „představiteli poetismu v malbě“. Dělají několik strohých geometrických abstraktních kompozic – brzy však od nich upouštějí.



Roku 1926 začínají do obrazů znovu zapojovat jakési znaky, ale nepředmětné, nefigurativní. Geometrie je nahrazována organikou. Na letáku k jejich první pařížské výstavě roku 1926 nazvou tento styl **artificialismus**. Zprvu v něm ještě jsou stopy předchozí geometrické abstrakce (*Štýrský-Protinožci 1926, Toyen-Cigaretový dým 1927*). Brzy se od jejich pravidel osvobodí a tvoří volně. V letech 1930-32 jejich tvorba plynule přechází v surrealismus. Na výstavě Poezie 32 již mají čistě surrealistická díla.

Kolem roku 1930 se devětsil začíná rozpadat kvůli politickým sporům. Část komunistických členů Devětsilu přechází do Levé Fronty. Mnozí z těch, co zbyli, začínají tvořit surrealismus a Teigeho averzi vůči němu už nikdo nebere vážně. Mezi nimi i Vítězslav Nezval (ten roku 1930 v Čechách uveřejňuje i Bretonův II. manifest surrealismu).

Roku 1932 se pak pořádá manifestace surrealismu – výstava Poezie 32 (pořádá ji SVU Mánes) účastní se zahraniční surrealisté (Arp, Dalí, Ernst, Giacometti, Tanguy, Miró, Mason) dále Giorgie de Chirico (předchůdce surreálu) a Paul Klee. Jsou zde díla poetického kubismu (Emil Filla, František Muzika) a pozdního, organického artificialismu (Štýrský, Toyen), čistého lyrismu (Šíma) a hlavně česká díla vedoucí k surrealismu (Jindřich Štýrský, Toyen, Alois Wachsman, Vincenc Makovský, Adolf Hoffmeister).

Výstava se stala velkým mezníkem = odhodila předsudky vůči surrealismu a otevřela mu dveře dokořán...

Surrealismus v Čechách nebyl jen lokální záležitostí. České ohnisko surrealismu se brzy skoro vyrovnalo Pařížskému. Kontakt Prahy a Paříže byl čím dál živější – češi jezdili tam, Breton a jiní zas navštěvoval Prahu. Breton usiloval o internacionalizaci surrealismu a odrazovým můstkem k ní mu byla Praha – její génus loci se mu zdál v souladu se surrealismem.

Roku 1933 píše Vítězslav Nezval Bretonovi jménem Devětsilu (už prakticky rozpadlého) přátelský dopis o shodnosti stanovisek hnutí Poetismu a Surrealismu. Dopis byl později tiskem uveřejněn. Navrhuje zahájit spolupráci – ta se pak rozvine o rok později.

Roku 1934 se ustavuje SKUPINA SURREALISTŮ ČSR pod Nezvalovým vedením. Nejsou v ní zdaleka všichni čeští surrealisté.

Členové – básníci (**Nezval, Biebl**), umělci (**Štýrský, Toyen, Makovský**), režisér Honzl, skladatel Jaroslav **Ježek**, psychoanalytik **Brouk**, aj.

Paradoxně, po vyjasnění ideologických stanovisek **se připojuje i Teige** (bývalý tvrdý odpůrce surrealismu, jemuž se už Devětsil rozpadl) **a brzy se stává dokonce hlavním mluvčím skupiny!!!!**

Specifickým rysem skupiny je **komunisticky revoluční vyhraněnost** (hlavně Teige, Nezval). Skupina pořádá přednášky na půdě Levé fronty. Teige chce surrealismus začlenit do, tehdy ještě dost širokého, socialistického realismu. Revoluce v umění a politice je spojována.

Roku 1935 probíhá výstava Skupiny surrealistů – Štýrský, Toyen a Makovský vystavují obrazy, sochy a koláže. Téhož roku pak přijíždí do Prahy Breton s manželkou, doprovázeni Šímou. Breton pořádá přednášky a seznamuje se s aktivitou skupiny. Do skupiny se r. 1936 přihlásil se svým divadlem *D 36* František Burian. Pořádá pak surrealistické hry (*Hamlet III.*)

Roku 1937 se štěpí pražská levicová kulturní fronta:

1. tábor přejímá **stalinský model kultury a propaguje již zúžený koncept socialistického realismu.**
2. tábor **trvá na svobodě tvorby a obhájí legitimitu avantgardy.**

► **Surrealistická skupina se zařadila do 2. tábora.**

Roku 1938 přechází do 1. tábora i Vítězslav Nezval a pokouší se skupinu rozpustit. Po pokusech o smír, do nichž zasáhl i Breton, oznamuje surrealistická skupina, že nadále trvá i bez Nezvala a jako dříve bude spolupracovat s mezinárodním surrealistickým hnutím.

1939 = konec. ☛

V celých 30. letech je v Evropě je **silná polarita Surrealismu a Abstrakce** (Francie: *Skupina surrealistů vs. skupina Abstraction-Creation*). V Čechách v té době dominuje surrealismus a zastínil abstrakci, která je zde také, ale neměla sjednocující organizace – byla nenápadná. Evropskou polaritu Surrealismus × Abstrakce nahrazovala Česká polarita Surrealismus × Funkcionalismus.



FRANTIŠEK JANOUBEK 1890-1943

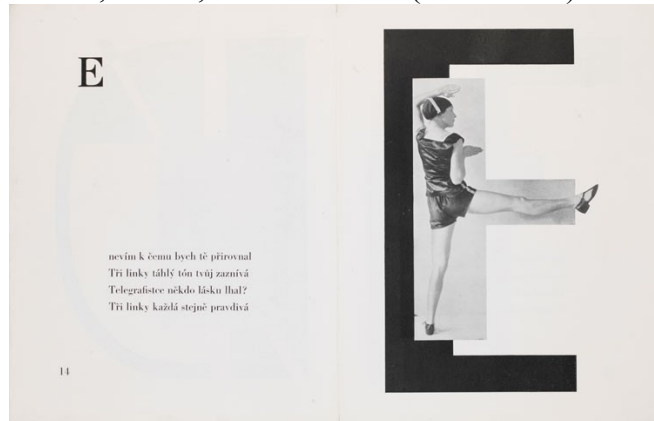
- významný představitel českého surrealismu. Kolem 1930 se zajímá o lyrický kubismus. Ten mu otevřel cestu k imaginativní malbě.

Inspirován Miróovým dílem tvořil během 30. let fantazijní krajinné kompozice plné živých pa-tvarů. Před válkou maluje tragickou vizi světa v obrazech destruktivního bujení organických tvarů podaných dramatickým rukopisem.



KAREL TEIGE 1900-1951

- kromě spousty spisů (byl to hlavně teoretik) také..fotomontáže , koláže, i surrealistické (*Koláž č. 40*)



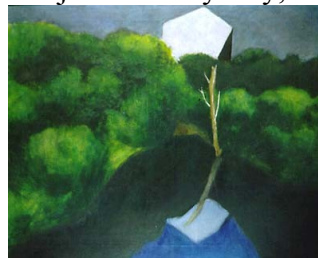
JOSEF ŠÍMA 1891-1971

- *lyrická abstrakce a surrealismus* – člen Devětsilu, ale ne surrealistické skupiny

Od roku 1921 žil v Paříži. Roku 1926 se odvrací od konstruktivismu a začíná tvořit poetickou abstrakci.

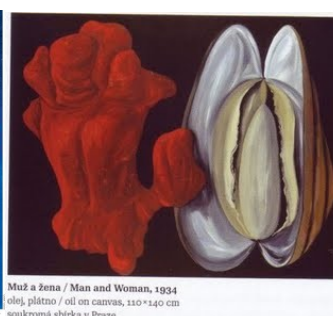
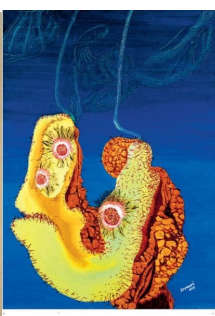
Roku 1930 šel k surrealismu. Nebyl členem pražské ani pařížské surrealistické skupiny, ale byl surrealista. Má vyspělou osobitou tvorbu – velmi **poetickou lyrickou abstrakci**. Velmi brzo vytušil nebezpečí nacismu a to se symbolicky projevuje v jeho obrazech = snaha vyjádřit jednotu světa (mystika).

V jeho obrazech se často objevují jakési prazákladní formy života – vejce nebo krystaly, občas postavy žen.



JINDŘICH ŠTÝRSKÝ 1899-1942 - *artificialista a surrealista*

- malíř, ale i teoretik umění. Ranné práce ovlivněny lyrickým kubismem a primitivismem. Od roku 1923 byl členem Devětsilu. Od roku 1922 je střídavě v Paříži. Od 1926 artificialismus. V letech 1930-32 plynulý přechod k surrealismu. V evropském měřítku byl jedním z prvních umělců používajících barevnou koláž.



Muž a žena / Man and Woman, 1934
olej, plátno / oil on canvas, 110 x 140 cm
soukromá sbírka v Praze

Zabýval se také knižní ilustrací, fotografií i poezií. Umění se věnoval rovněž teoreticky, své úvahy publikoval v řadě časopiseckých studií, ale i na přednáškách.



TOYEN – vl.jm. MARIE ČERNÍNOVÁ 1902-1980

- *nádherný citlivý artificialismus i surrealismus*

Od roku 1922 je střídavě v Paříži. Od 1926 artificialismus. V letech 1930-32 plynulý přechod k surrealismu. Od roku 1947 žila v Paříži a byla členkou Bretonovy skupiny. Roku 1942 umírá Jindřich Štýrský a Toyen je dědičkou jeho díla.

